

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

**ПОПОВА Світлана Миколаївна - доктор юридичних наук, професор
кафедри загальноправових дисциплін Харківського національного університету
внутрішніх справ**

УДК347.734(477)

В статті досліджено направлення розвитку банківської системи України та розроблено пропозиції щодо удосконалення правових основ діяльності банків в сучасних умовах реформування фінансових відносин. Автор проаналізовано зміст типових договорів приєднання, на основі яких здійснюється обслуговування фізичних осіб, а також пропонує підвищити відповідальність банків за порушення банківського законодавства.

Ключові слова: банківська система, Національний банк України, правове регулювання, банківська таємниця, договір приєднання, оферта, акцепт, дистанційне банківське обслуговування.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена Указом Президента України [1], визначає мету, вектори руху, першочергові пріоритети й індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Одним із таких пріоритетів є забезпечення правових засад діяльності банківської системи нашої держави. У процесі реформування соціально-економічної структури України банківська система є важливою з'єднувальною ланкою між макроекономічними показниками і мікроекономічними процесами, яка суттєво впливає на фінансову безпеку нашої країни.

Дослідженню питань банківської системи України присвячено окремі праці вітчизняних вчених, зокрема О. М. Бан-

дурки, О.В. Васюренка, В.Я. Вовк, Л.К. Воронової, Н.М. Внукової, М.П. Кучерявенка, Ю.М. Дмитренко, О.М. Тридіда, С.В. Симов'яна, Л. А. Савченко та інших. Але низку питань щодо правового регулювання банківської системи України в умовах перетворень, які нині відбуваються в нашій державі, поки що не вирішено.

Метою статті є дослідження банківської системи України та розробка напрямків вдосконалення правових засад діяльності банків у сучасних умовах реформування фінансових відносин.

Структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків визначає Закон України «Про банки і банківську діяльність» [2]. Метою цього закону є правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до чинного законодавства.

Найважливіше місце в банківській системі займає центральний банк держави – Національний банк України (НБУ), який відповідно до Закону України «Про Національний

банк України» [3] є особливим органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України та іншими законами України. Так, у статті 99 Конституції України зазначено, що основною функцією Національного банку України є забезпечення грошової одиниці нашої держави.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані (ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахунково-клірингові). Банк набуває статусу спеціалізованого, якщо більше 50% його активів є активами одного типу. Статус ощадного банку набуває у разі, якщо більше 50% його активів є вкладами фізичних осіб. В Україні існують державні банки (100% статутного капіталу належить державі), а також вони можуть створюватися у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку.

Державна реєстрація банків здійснюється Національним банком України. Здійснювати банківську діяльність банк має право тільки після отримання банківської ліцензії. Банківська ліцензія також видається Національним банком України на підставі клопотання банку за наявності документів, що підтверджують:

- наявність оплаченого та зареєстрованого підписного капіталу банку;
- забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням і приміщенням відповідно до вимог Національного банку України;
- наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком.

На підставі банківської ліцензії, банки мають право здійснювати такі банківські операції:

- приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;

– розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик.

Крім того, банк має право здійснювати такі операції та угоди:

- операції з валютними цінностями;
 - емісію власних цінних паперів;
 - організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
 - здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг);
 - надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
 - придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог і прийом платежів (факторинг);
 - лізинг;
 - послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів;
 - випуск, купівлю, продаж та обслуговування чеків, векселів й інших оборотних платіжних інструментів;
 - випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток;
 - надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій.
- За умови отримання письмового дозволу Національного банку України банки також мають право здійснювати такі операції:
- здійснення інвестицій у статутні фонди й акції інших юридичних осіб;
 - здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї;
 - перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів;
 - операції за дорученням клієнтів або від свого імені:
 - а) з інструментами грошового ринку;
 - б) з інструментами, що базуються на обмінних курсах і відсотках;
 - в) з фінансовими ф'ючерсами та опціонами;
 - довірче управління коштами і цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами;

– депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Але банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) і страхування, крім виконання функцій страхового посередника.

Арешт на майно або кошти банку, що знаходяться на його рахунках, арешт на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, накладається у випадках, передбачених законами України, або за рішенням суду.

Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, є банківською таємницею. Банки зобов'язані забезпечити збереження банківської таємниці. Іншим банкам банк має право надавати загальну інформацію, що становить банківську таємницю, в обсягах, необхідних при наданні кредитів та банківських гарантій.

Банківське обслуговування фізичних осіб здійснюється на підставі договору приєднання. Згідно зі статтею 634 Цивільного кодексу України [4, с. 449] договором приєднання є договір, умови якого встановлюються однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору.

Але такі договори приєднання, які розробляються кожним банком самостійно, містять значні «перекоси» між правами клієнтів та банками. І це відбувається у той час, коли затвердженням Голови правління Всеукраїнської громадської організації «Фінансова грамота України» 95% нашого населення «фінансово безграмотне» [5]

Договір приєднання є новим договором для цивільного законодавства України, визначальна особливість якого полягає в тому, що у розробці його умов бере участь лише одна зі сторін, а інша – позбавлена такої мож-

ливості, тобто не може запропонувати свої умови договору, але має право відмовитися від такого договору.

Офертою, тобто пропозицією щодо укладення договору, яка тягне за собою певні правові наслідки, може вважатися не будь-яка пропозиція взагалі, а лише така, що містить усі необхідні істотні умови договору. Такі публічні пропозиції на укладення договору комплексного банківського обслуговування з необхідними додатками (такими як договір на відкриття карткового рахунку, випуск платіжної картки, встановленого ліміту дозволеного овердрафту (кредиту) та їх обслуговування; договір послуг на відкриття та обслуговування страхових вкладних (депозитних) рахунків; договір послуг про надання в користування індивідуальних сейфів та інше) публікуються, як правило, в засобах масової інформації. Інша необхідна інформація, така як встановлені банком тарифи, програми кредитування, умови залучення депозитів, порядок роботи дистанційних каналів продажу (ДКП) тощо, оприлюднюється на офіційному сайті банку.

Відповідь особи про її прийняття (акцепт) пропозиції повинна бути повною та безумовною. Але якщо особа, якій адресовано пропозицію, навіть не читаючи договір, вчинила дію відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (наприклад, отримала в банку кредит), що засвідчує її бажання укласти договір, то така дія є прийняттям пропозиції і фактом про приєднання до договору.

Такий договір регулює відносини між клієнтом та банком (сторонами) щодо надання банком наступних послуг клієнту:

- відкриття й обслуговування поточних рахунків у національній, іноземній валютах та банківських металах;
- відкриття депозитних рахунків, розміщення депозитів у національній, іноземній валютах і банківських металах;
- відкриття й обслуговування карткових рахунків, випуск карток;
- надання дозволеного овердрафту по карткових рахунках;
- надання додаткових послуг по карткових рахунках та картках;
- надання послуг через дистанційні канали продажу (ДКП);

– надання в користування індивідуального банківського сейфу (без відповідальності банку за зміст сейфу);

– надання послуг з отримання, відправлення та зміни реквізитів міжнародної платіжної системи (МПС), у тому числі через дистанційні канали продажу (ДКП).

Клієнтом є фізична особа (резидент чи нерезидент), на ім'я якої відкривається банком рахунок (рахунки) та яка виявила бажання оформити одну чи декілька послуг, що надаються банком.

До рахунків банку входять поточний рахунок, картковий рахунок, депозитний рахунок, кредитний рахунок, розрахунковий рахунок, що відкриті або будуть відкриті у майбутньому на ім'я клієнта банку.

У разі акцептування клієнтом умов договору банк зобов'язується відкривати поточні та карткові рахунки клієнту й обслуговувати такі рахунки, видати клієнту картку зі строком дії, зазначеним на її лицьовій стороні та індивідуальний ПІН-код до неї, надавати кредит у формі дозволеного овердрафту на карткові рахунки, відкривати депозитні рахунки і приймати від клієнта депозити (вклади), обслуговувати кредитні рахунки в частині надання інформаційних послуг та зарахування коштів для погашення заборгованості за кредитами, надавати у користування індивідуальні банківські сейфи, надавати послуги з відправлення виплати, повернення раніше відправлених, зміни реквізитів відправлених МПС, надавати інші послуги передбачені договором приєднання.

Банк зобов'язаний:

– належним чином виконувати умови договору;

– відкривати поточні, карткові, депозитні рахунки, проводити комплексне обслуговування усіх рахунків і здійснювати за дорученням клієнта розрахункові та касові операції;

– надавати клієнту інформацію про тарифи, що діють на момент здійснення ним операцій, і можливі строки здійснення операцій;

– гарантувати збереження банківської таємниці;

– виконувати відповідно до чинного законодавства функції податкового агента клієнта.

– надавати право клієнту доступу до системи дистанційного банківського обслуговування (ДБО) та, надавши йому ідентифікаційні дані, здійснювати обслуговування клієнта через систему ДБО;

– надавати користувачу доступ до системи ДБО, проводити її обслуговування і супроводження, вести протоколи обміну інформацією, їх архівацію тощо, надсилати смс-повідомлення, що містять особистий пароль та ОТЦ-пароль (одноразовий цифровий пароль) на номер мобільного телефону, що містить інформацію про підтвердження операцій в ДБО;

– приймати до виконання і виконувати заявки на здійснення договірних списання, електронні документи, які містять доручення клієнта на здійснення операцій через дистанційні канали продажу (ДКП);

– з моменту отримання від клієнта усного чи письмового повідомлення:

а) щодо компрометації чи відкликання ключа електронного цифрового підпису (ЕЦП) – припинити подальше обслуговування клієнта в системі ДБО шляхом блокування електронного запису та ключа ЕЦП клієнта;

б) при виявленні несанкціонованого переказу або спроби переказу – припинити подальше обслуговування клієнта в системі ДБО шляхом блокування облікового запису і ключа ЕЦП клієнта;

в) щодо втрати (крадіжки) мобільного телефону (відповідної SIM-карти) клієнта, на який здійснюється відправлення ОTR-пароллю – припинити подальше обслуговування клієнта в системі ДБО;

– зобов'язання банку в розрізі окремих послуг визначається у відповідних договорах послуг, які є додатками до договору приєднання та є його невід'ємною частиною.

Клієнт зобов'язаний:

– належним чином виконувати умови договору приєднання;

– проводити операції за рахунками, згідно з режимом функціонування рахунків, дотримуючись вимог нормативно-правових актів з питань здійснення розрахунково-касових операцій і правил роботи банку;

– сплачувати вартість послуг банку з обслуговування рахунків та за надання інших послуг у розмірі згідно з тарифами банку;

– подавати інформацію і відповідні документи до банку протягом трьох банківських

днів у документах та інформації (паспортних даних, адреси місця проживання і реєстрації, закінчення строку дії на даних документів тощо), які були надані клієнтом при укладенні договору приєднання;

- з метою виконання вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, на першу вимогу банку надавати будь-які документи або відомості для з'ясування особи клієнта, суті його діяльності та фінансового стану;

- надавати на вимогу банку інформацію і документи, що стосуються податкового стану клієнта та його зміни;

- не використовувати поточні/карткові рахунки для проведення операцій, пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності;

- дотримуватися всіх технічних, організаційних, правових та інших вимог, встановлених банком, щодо роботи через ДКП;

- для роботи в системі ДБО відкрити в банку поточний рахунок у національній валюті, а в разі його відсутності забезпечити наявність необхідного для функціонування системи ДБО, що викладено в порядку роботи ДБО, які оприлюднені на офіційному сайті банку;

- зберігати ідентифікаційні дані в місцях, недоступних для сторонніх осіб та не передавати мобільний телефон (відповідну SIM-карту) й інформацію про його місцезнаходження третім особам;

- у випадку підозри на несанкціонований доступ до ідентифікаційних даних, терміново припинити їх використання та довести до відома про це банку;

- не зберігати ідентифікаційні дані клієнта в системі Інтернет-банкінг на будь-якому паперовому чи електронному носії;

- після зміни номеру мобільного телефону (SIM-карти) негайно особисто звернутися до банку і написати відповідну заяву;

- клієнт несе відповідальність за всі свої дії через ДКП, якщо вони були здійснені у порядку, передбаченому договором приєднання;

- забезпечити, щоб на поточному, карткових рахунках клієнта завжди обліковувалися суми коштів, достатні для сплати банку комісії за надані послуги на дату їх оплати;

- у відповідності до вимог Податкового кодексу України повідомити банк про свій статус фізичної особи – підприємця або особи, яка проводить незалежну професійну діяльність;

- щоразу при наданні банку заяви про купівлю іноземної валюти, зазначати в ній про перерахування з власного поточного рахунку суми збору на обов'язкове пенсійне страхування;

- зобов'язання клієнта в розрізі інших послуг банку визначаються у договорах послуг, які є додатками до договору приєднання та його невід'ємною частиною.

Банк має право:

- використовувати кошти на рахунках клієнта, гарантуючи при цьому клієнту безперешкодне розпорядження цими коштами з урахуванням режиму рахунків;

- отримувати від клієнта плату за надані йому послуги;

- відмовити клієнту в здійсненні обслуговування рахунків, у разі ненадання клієнтом документів і відомостей, які необхідні банку;

- закрити всі або окремі рахунки клієнта та надати інші послуги за договором, якщо клієнт не надав необхідної інформації для проведення ідентифікації;

- запроваджувати нові програмно-технічні й технологічні засоби з метою вдосконалення роботи ДКП;

- виконувати періодичні перевірки виконання користувачем вимог захисту інформації та зберігання засобів захисту в системі ДБО;

- змінювати й доповнювати договір приєднання і тарифи банку;

- списувати кошти з рахунків клієнта за його дорученням, або шляхом договірної списання, або на підставі вимогостягувачів у порядку та випадках, передбачених законодавством або умовами договору;

- здійснювати договірне списання грошових коштів на користь банку з поточних (карткових) рахунків клієнта у випадку наявності будь-якої заборгованості перед банком за договором приєднання або іншими договорами про надання банківських послуг, у тому числі, комісії, процентів, суми заборгованості по кредиту, суми неустойки та всіх видатків, понесених банком під час виконан-

ня умов даного договору або інших договорів про надання банківських послуг, згідно з їх умовами;

- відмовити клієнту у здійсненні операцій через ДКП у випадку:

- а) неповного (невірної) зазначення клієнтом реквізитів операції;

- б) невідповідності операцій чинному законодавству та внутрішнім документам банку;

- в) у випадку недостатності коштів на відповідному рахунку клієнта для здійснення платежу або сплати комісії банку та в інших випадках, передбачених договором;

- призупинити доступ користувача до системи ДБО в разі порушення або виявленої банком спроби порушення ним умов безпеки доступу до цієї системи;

- блокувати доступ до системи ДБО в разі послідовного неправильного вводу ідентифікаційних даних користувача;

- списувати кошти шляхом договірної списання з рахунку клієнта, у випадку зарахування на цей рахунок несанкціонованого переказу;

- права банку у розрізі окремих послуг визначаються у відповідних договорах послуг.

Банк не несе відповідальності:

- за помилки, затримки або неможливість отримання клієнтом доступу до ДКП, пов'язані з несправністю обладнання клієнта;

- за виконання операцій, у тому числі списання коштів із рахунку клієнта, на підставі незаконно оформлених електронних документів, якщо електронний підпис на цих документах є неправильним;

- за наслідки несвоєчасного повідомлення клієнтом банку про втрату (крадіжку) мобільного телефону, його ідентифікаційних даних;

- за помилкове зарахування (списання) коштів на (з) рахунків клієнта, яке відбулося з його вини;

- за невиконання розпоряджень клієнта щодо проведення операцій за його рахунками у разі недостатності коштів на цих рахунках для здійснення платежу.

Клієнт має право:

- самостійно обирати платіжні документи у формах, визначених чинним законодавством для здійснення розрахунків.

- самостійно розпоряджатися коштами, що знаходяться на його рахунках, у межах, встановлених чинним законодавством України, на умовах договору приєднання.

- користуватися комплексом послуг банку на умовах договору.

- вимагати від банку виконання заявок на здійснення договірної списання електронних документів, які містять доручення клієнта на здійснення операцій через ДКП згідно з умовами договору.

Обслуговування банком клієнта здійснюється за плату, у строки та в порядку, визначених умовами договору. Вартість послуг визначається згідно з тарифом банку та програмою кредитування в національній валюті.

Зазначені в тарифах ставки застосовуються тільки до операцій, виконання яких здійснюється у звичайному порядку. Якщо при обслуговуванні клієнта виникають додаткові витрати, яких не існує при звичайній процедурі виконання відповідної операції, то такі додаткові витрати списуються у їх фактичному розмірі додатково до визначених тарифів.

Сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання будь-якого з положень договору, якщо це невиконання стало наслідком причин, що знаходяться поза сферою контролю невиконуючої сторони. Такі причини включають стихійне лихо, екстремальні погодні умови, пожежі, війни (далі форс-мажор). Про настання форс-мажорних обставин сторони мають інформувати одна одну невідкладно і по їх закінченню надати документи, видані уповноваженими державними органами, що підтверджують факт дії форс-мажору.

Договір комплексного банківського обслуговування фізичних осіб діє з дати підписання та подання до банку заяви про приєднання на визначений строк. Але банк в односторонньому порядку може вносити зміни й доповнення до цього договору (у тому числі і до тарифів), що не суперечать вимогам чинного законодавства України, шляхом вчинення одностороннього правочину банку, опублікувавши його в засобах масової інформації та розмістивши на сайті банку.

Договір може бути розірваний за заявою клієнта в будь-який час.

Банк зобов'язується не розголошувати

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено напрямки розвитку банківської системи України та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правових засад діяльності банків у сучасних умовах реформування фінансових відносин. Автором проаналізовано зміст типових договорів приєднання, на підставі яких здійснюється обслуговування фізичних осіб, а також запропоновано підвищити відповідальність пов'язаних з банком осіб за порушення банківського законодавства.

інформацію щодо операцій за рахунками і відомостей про клієнта, що складає банківську таємницю, за виключенням випадків, коли розкриття банківської таємниці без погодження з клієнтом є обов'язком для банку відповідно до чинного законодавства України.

За невиконання або неналежне виконання умов договору сторони несуть відповідальність, передбачену чинним законодавством України та умовами цього договору.

Так, за несвоєчасну оплату послуг банку клієнт зобов'язаний сплатити банку пеню в розмірі подвійної облікової ставки Національного Банку України від суми заборгованості за кожний день прострочення зобов'язання. Всі спори щодо виконання умов договору вирішуються шляхом переговорів. При неможливості вирішення спорів шляхом переговорів, вони вирішуються в порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Таким чином, такий стан речей у банківській системі України, за словами голови Національного банку України В. О. Гонтаревої, призвів до того, що за останні місяці загальна сума збитків неплатоспроможних банків через протиправні дії менеджменту банків, які збанкрутували, становить 58 млрд. гривень. За цими фактами було відкрито 239 кримінальних впроваджень на суму 34 млрд. гривень [6].

З метою подальшого усунення таких недоліків у березні 2015 року Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [7], який передбачає не тільки адміністративну, але й кримінальну відповідаль-

SUMMARY

In the article the directions of Ukraine's banking system and suggestions for improving the legal foundations of banks in modern conditions of reforming financial relations. The author analyzes the content of model contracts accession on the basis of which the services of individuals, and proposed to increase the liability associated with the bank in case of violation of banking laws.

ність посадових осіб за порушення банківського законодавства. Згідно з цим законом власники банків будуть відповідати своїм майном за навмисне доведення або нехтування заходами з недоведення банку до банкрутства.

Але, на нашу думку, найкращими контролерами ефективної діяльності банків є їх вкладники, які повинні стати акціонерами та входити до Наглядових рад своїх банків. Яскравим прикладом цього є Кіпр, де вкладники одного з великих банків стали його акціонерами, врятували фінансову установу від банкрутства, і, відповідно, свої капітали з відсотками за депозитами.

Література

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>
2. Закон України «Про банки та банківську діяльність» № 28 ІІІ від 21.12.2000 р. // Урядовий кур'єр – 2001 – 17 січня
3. Закон України «Про Національний банк України» №679-ХІV від 20. 05. 1999р. // Урядовий кур'єр – 1999 – 1 липня
4. Цивільний кодекс України: Коментар. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. – 850 с.
5. Кредити потрапили під роздачу // Урядовий кур'єр – 2015 р. – 21 квітня.
6. Вкладники контролюватимуть банки // Урядовий кур'єр – 2015 р. – 13 березня.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» №218-VІІІ від 2 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/218-19>